

Vinko Vodopivec

PRIMERJAVA BRANJ NAPISA NA SKRILU IZ KJOLMENA

Ključne besede: Kjolmen, Veneti, Reti, Stari Frigi, slovenščina, latinščina, grščina, stara trakijščina

Key Words: Kjolmen, Veneti, Rhaeti, Old Phrygian, Slovene, Latin, Greek, Old Thracian

Abstract

COMPARISON OF READING OF INSCRIPTION ON SLATE FROM KJOLMEN

Inscription from Kjolmen, dated in the 6th century BC, is on two pieces of slate dimension 148x68x7-11,5 cm. It was found in the year 1965 above grave at Kjolmen in District Preslav in Bulgaria and is now in archaeological museum in Sophia. Inscription is composed of 57 letter signs and with signs for O which same authors took as stops, has 61 letter signs. Letter signs are mixed of Old Phrygian, Latin, Greek and Venetic letters.

In spite of heavy transliteration the comparisons is successfully finished and conclude reliable understanding the inscription from Kjolmen in Slavic bases. Translation of Georgiev has two names one number and non-explained words therefore aren't reliable. Dimitrov gave only guessing about the possible contents. Close comparison of Ambrozics' and Vodopivecs' translations show better results for the last translation that correspond with intentions at burial therefore is the most reliable. Slovene as language museum with the best correlations with other Slavic languages and with Old Indian languages also in this case proof as a good tool for deciphering this older Thracian inscription.

Uvod

Napis je na dveh združenih delih iz skrilavca velikosti 148x68x7-11,5 cm, ki so ju našli leta 1965 nad grobom pri Kjolmenu v okrožju Preslav v Bolgariji in je sedaj v arheološkem muzeju v Sofiji. Črke napisa so velikosti od 2,5 do 6 cm. Napis je dobro ohranjen, časovno pa ga uvrščajo v 6. stol. pr. Kr [1-4].

Napis iz Kjolmena obsega 57 črk, z upoštevanjem črke O, ki so jo dosedaj nekateri označevali kot ločilo pa obsega 61 črk. Napis je dobro viden in je pisan v obliki krožne serpentine, saj je manjši del napisa pisan v obratni smeri. Črke so mešanica starofrigijskih, latinskih, grških in venetskih črk [5-8].

Napis iz Kjolmena je prikazan na sliki 1.

Primerjava dosedanjih obravnav

Slika 1: Napis Kjolmen na združenih delih iz skrilavca [3]

Za primerjavo dosedanjih obravnav delno zvezno pisanega napisa imamo štiri prečrkovanja in štiri vsaj delna branja:

V. Georgiev [1, 3]

A. Ambrozic [2]

P. A. Dimitrov [4]

V. Vodopivec

Prečrkovanje

Vodopivec 61 črk

Stiliziran prepis, prepis v latinico in obrazložitev prečrkovanja

EBAT DOZEΣAΞII HIIETEΣA ICEKOA IICHAϞA<ϞII IICAKΞII>ETEMIKEMIIIIΓAKATDOξO

EBAT ROZESASN ENETESA ICEKOA NBLABAECN

NYASNLETEDNYEDNENIDAKATROSO

Prvi znak je lahko E ali I in osvojim E tako kot ostali avtorji; četrti znak je na robu in je le delno viden, zato po razumevanju upoštevam črko T, v nasprotju z drugimi avtorji, ki je ne prečrkujejo ali jo upoštevajo kot črko R; prvi znak v najdaljšem zveznem zapisu pa je lahko I ali N in zaradi zaporedja črk I in Y osvojim N.

Pojavljajo se črkovni znaki Ϟ, ζ, ϝ in ξ, ki jih Georgijev in Dimitrov prečrkujeta: znak ζ kot Z, znake, ξ in ξ pa kot S; Ambrozic pa jih prečrkuje: znak Ϟ kot Z, znaka ϝ in ξ kot S in znak ξ kot Š; sam pa prečrkujem: znak Ϟ kot Z ter znake ϝ ξ in ξ kot S tako kot Georgijev in Dimitrov. Med črkami S, Z, Š in Ž, ki jih navedeni znaki lahko predstavljajo, gre za preglase, ki so prisotni v mnogih slovanskih narečjih in jih verjetneje lahko prečrkujemo šele z ustreznim razumevanjem.

Pojavlja se znak ll, ki v mlajših venetskih napisih pomeni E [8], tu pa tako prečrkovanje ni ustrezno, saj bi se večkrat pojavil dvojniki EE; navedeni avtorji ga prečrkujejo kot N, zato obdržim njihovo prečrkovanje kot N. Znak je podoben črki N brez vmesnega dela, zato je tako prečrkovanje smiselno.

Črkovni znak H se pojavi le dvakrat in pomeni v venetščini in retijščini D, v grščini pa E, zato upoštevam ta znak kot črko E, tako kot Ambrozic.

Črkovni znak C Georgijev in Dimitrov prečrkujeta kot G, Ambrozic pa kot G ali kot C; obdržim prečrkovanje kot C.

Štirikrat se pojavlja znak O, ki lahko predstavlja ločilo ali črko O in skladno s frigijskimi napisi, kjer se črka O mnogokrat pojavlja v bistveno manjši velikosti, upoštevam znak O kot črko O, tako kot Dimitrov. V napisu niso prisotna ločila, saj jih v tistem času praviloma niso pisali, zato upoštevanje tega znaka kot ločila ni skladno s pisanjem tedanjih zveznih besedil in z njihovim prečrkovanjem.

V obratno pisanem delu napisa se pojavi znak podoben Ϟ, v zadnjem delu pa znaki podobni <, > in Γ, zato lahko predstavljajo ločila ali črke L, ali D podobno kot v starofrigijskih napisih. Opazna je vodoravna lega znaka < ali bolj pokončna lega znaka Γ; bolj pokončne znake Γ prečrkujeta Georgijev in Ambrozic kot D, znak < kot Y in znak > kot L; osvojim njuno prečrkovanje.

Sklop črkovnih znakov IICHAϞA<ϞII, v pričrkovanju v latinici NCEABALBN je pisan v obratni smeri in je v prepisu obrnjen.

Prečrkovanje drugih avtorjev

Po avtorjih in po vrstah sledita: prepis v latinico s poševnimi in odebeljenimi napačnimi in drugače prečrkovanimi črkami in komentar prečrkovanja.

Georgijev 56 črk [1]

EBAXR XZEΣΑΣN HNETEΣA IΓEKXA NBLABAHTN NYASNΛETEΔNYEΔNEINΔAKATRXΣX

Komentar

Pri prečrkovanju je opaznih nekaj nedoslednosti in napak, ki so označene krepko in poševno. Izpusti 4 O, kar ni smiselno, saj v ostalem napisu ni ločil in se ločila v tem času praviloma ne uporabljajo. Izpusti črko T, NI zamenja z IN, črko C pa prečrkuje kot G.

Ambrozic 57 črk [2]

EBAXR XZESAŠN ENETESAN IΓEKXA NBLABAECN NYASNLETEDNYEDNEINDAKATRXŠX

Komentar

Pri prečrkovanju je opaznih nekaj nedoslednosti in napak, ki so označene krepko in poševno. Razen črke Š povsem sledi prečrkovanju Georgijeva, vendar enkrat prav prečrkuje C in doda N, ki ga ni.

Dimitrov 60 črk [4]

EBAXR POZEΣΑΣNHNETEΣA IΓEKO A NBLABAHTN IΛΑΣNΛETEΔNΛEΔNENIΔAKATPOΣO

Komentar

Pri prečrkovanju je opaznih nekaj nedoslednosti, ki so označene krepko in poševno. Izpusti črko T, namesto črke R piše črko P, črko C prečrkuje kot G, znak <, ki je obrnjen narobe prečrkuje enako kot znak > v črko L. Pravilno pa prečrkuje črke O.

Podrobna primerjava prečrkovanja

Prečrkovanje ne sme imeti več kot 10 % napačno prečrkovanih črk, da nudi dovolj dobro osnovo za razumevanje [9].

avtor	črke	izpuščene	napačne	zamenjane	izračun	delež
Georgijev	56	5	2	2	9/56	16,07 %
Ambrozic	57	5, 1 dodana	1	2	9/57	15,79 %
Dimitrov	60	1	5	0	6/60	10,00 %
Vodopivec	61	0	0	0	0/61	0,00 %

- Pogoj ustreznosti izpolnujeta le zadnji prečrkovanji.
- Kljub temu, da prva tri prečrkovanja izkazujejo slabši izid, so izjemno koristna, saj so omogočila podrobno primerjavo in najbolj ustrezno prečrkovanje.
- Če bi upoštevali razvidno črko O, bi tudi prvi prečrkovanji ustrezali postavljeni zahtevi za še ustrezno prečrkovanje z izračunom 5/56 in deležem 8,93 % in z izračunom 5/57 in deležem 8,77 %.

Razumevanje

Georgijev [1]

Razumevanje Georgijeva z delitvijo delno zveznega napisa na besede ter prevod v bolgarščino in angleščino.

EBAR ZEΣ AΣN HN ETEΣA IFEK A N BΛABAΗ ΓN N YA ΣN ΔETEAN YEΔ NE IN ΔAKATR Σ
Ebar Zes(a) asn HN etes igek. A N blabahe gn! N ua(s?) sn letedn ued(n), ne in dakatr s!
Ebar (son) of Seza(s) I 58 years lived here. Do not damage this (grave?)! Do not desecrate
the very this deceased, for this (the same) will be done to you!

Komentar

Prevod ne sledi besedam dobljenim z delitvijo delno zveznega besedila, zajema dve imeni in podaja število, zato je v celoti najmanj verjeten, pa čeprav vsebina ustreza pokopu. Prevod v bolgarščino ni razumljiv, saj ni v sedanjem jeziku in zadrži vse oblike originalnega napisa, zato ni ustrezno oblikovan za podrobno primerjavo. Obrazložitev podanih besed je v navedeni literaturi [1].

Ambrozic [2]

Razumevanje Ambrozica z delitvijo delno zveznega napisa na besede ter prevod v dobesedno in prosto slovenščino in prosto angleščino.

E BAR ZESAŠN EN E TESAN I GEKA N BLABAECN N YASN LE TE DNY E D NEI N DAKATRŠ
Je varuj zajezen in je tesen in gega in poplavljen in jasen le te dni je da ni on takakršen.
Nevarnost! Je zajezen in tesen in trese in poplavljač, in je jasen le nekaj dni da ni takšen.
Beware! It is damned up and narrow and it shakes and floods over, and clear only (on)
the days that is not (also) such.

Komentar

Prevod Ambrozica dobro sledi dobljenim besedam, toda vsebina ni skladna s pokopnimi običaji, vendar je zaradi smiselne vsebine verjetnejši. Obrazložitev podanih besed je v navedeni literaturi [2].

Dimitrov [4]

Razumevanje Dimitrova je obširno, vendar ne podaja oprijemljivejšega razumevanja, zato so iz obširne obrazložitve izbrani le naslednji stavki:

There are suggestions that the stele is a tombstone of a fallen soldier rather than a dedicatory inscription. The other two parts of the inscription speak in favor of that idea. As for the meaning of the text, we put forward a plausible reading based on phonological analysis. Our understanding is that we cannot go, at this point, beyond the level of some certainty; crossing over into complete uncertainty would be just guessing.

So domneve, da je verjetneje to nagrobna plošča padlemu vojaku kot pa posvetilni napis. Druga dva dela napisa govorita v prid takemu predlogu. Glede pomena napisa je predlagamo verjetno razumevanje osnovano na glasoslovnih analizah. Naše sedanje

razumevanje je, da na tej točki ne moremo preko določenega praga gotovosti; prehod preko v popolno negotovost bi bilo zgolj ugibanje.

Komentar

Dimitrov [4] podaja obširno obrazložitev prečkovanja in delitve delno zveznega besedila, ne podaja pa nedvoumnega razumevanja in podaja le predlog možne vsebine napisa pri čemer opozarja na negotovost podanega razumevanja.

Vodopivec

Razumevanje Vodopivca z delitvijo delno zveznega napisa na besede ter prevod v dobesedno in prosto slovenščino in angleščino.

E BAT ROZ E SASN EN E TESA ICEKOA N BLABAECN NYASN LETE DNY EDNE NI DA KA TROSO

Je brat rez je zasnul en je tesal izsekal (ploščo) in blažen nejasna leta dni ene ni da kar troši.

Brat je res zaspal, jaz sem klesal izsekal ploščo, blažen nejasna leta dni, te ni da kar troši.

Brother really fell asleep, I carved and engraved stele, blessed indistinct years and days, that not to be wasted.

Komentar

Prevod Vodopivca ustrezno sledi dobljenim besedam in je skladen s pokopnimi običaji, zato je od navedenih razumevanj najbolj verjeten.

Različica / Variant

ENE TESA ICEKOA in teši očekuje and console expect

Različica se bolje prilega pokopnemu namenu, saj ni poudarek na klesanju plošče, ampak na pokojnikovem pričakanju blaženosti.

Glosar Vodopivčevega prevoda

Kratice / Abbreviations

SK	Slovensko knjižno/Literary Slovenian	okr	okrajšava/abbreviation
SN	Slovensko narečno/Dialectal Slovenian	preg	preglas/mutation
E	e, je – okr, SN, SK		is
BAT	brat – okr, SK		brother
ROZ	rez, res – preg, SN, SK		really
E	e, je – okr, SN, SK		is
SASN	zasnul, zaspal – SN, SK		fell asleep
EN	en – SK		one
E	e, je – okr, SN, SK		is
TESA	tesa, tesal – SN, SK		carved
ICEKOA	izsekal, vgraviral – SK		engraved
N	in – okr, SK		and
BLABAECN	blažen – SK		blessed
NYASN	nejasen – SK		indistinct
LETE	lete, leta – preg, SN, SK		years

DNY	dni – SK	days
EDNE	edne, ene – SN, SK	some
NI	ni – SK	not
DA	da – SK	yes
KA	ka, kot – okr, preg, SN, SK	that
TROSO	trosi, troši – SK	scatter, waste
<i>Različica / Variant</i>		
ENE	in – SK	and
TESA	teši – preg, SK	console
ICEKOA	očekuje, pričakuje – preg, SN, SK	expect

Podrobna primerjava prevajanja

Delovni hipotezi

- Delež prepoznanih črk v posameznem prevodu mora biti najmanj 25 %, če želimo doseči še sprejemljivo raven razumevanja obravnavanega besedila.
- Delež prepoznanih besed v posameznem prevodu mora biti najmanj 30 % in to brez imen in neprevedenih besed, če želimo doseči še sprejemljivo raven razumevanja obravnavanega besedila [9].

Podrobnejša primerjava je izvedena po dobesednih prevodih tako, da se lahko primerja tako v prevodih uporabljene črke kot uporabljene besede in sicer:

- po prepoznanih črkah v besedah brez imen ki so odebeljene in
- po prepoznanih besedah ki imajo vsaj polovico prepoznanih črk in so podčrtane.

Georgijev [1]

Prevod Georgijeva ne sledi ustrezno dobljenim besedam in je zato najmanj verjeten. Ker ni podan dobesedni prevod, njegov prevod ni ustrezno pripravljen za podrobno primerjavo, zato navedena pomanjkljivost ni nedvoumno razvidna.

Ambrozic [2]

E BAR ZESAŠN EN E TESAN I GEKA N BLABAECN N YASN LE TE DNY E D NEI N DAKATRŠ
Je varuj zajezen in je tesen in gega in poplavljen in jasen le te dni je da ni on takakršen.
 43 prepoznanih črk ali 43/57 ali 75,44 % 18 prepoznanih besed ali 18/20 ali 90 %
 Od 18 prepoznanih besed je kar 12 dvočrkovnih ali 66,67 %, kar je le malo verjetno.

Dimitrov [4]

Dimitrov ne podaja prevoda napisa, zato podrobna primerjava ni možna; na osnovi predpostavljenih različnih delitev delno zveznega besedila ocenjuje, da bi bila vsebina napisa lahko posvečena padlemu vojaku. Predpostavljena vsebina nima osnove za določitev njene verjetnosti.

Vodopivec

E BAT ROZ E SASN EN E TESA ICEKOA N BLABAECN NYASN LETE DNY EDNE NI DA KA TROSO
 Je brat rez je zasnul en e tesal izsekal in blažen nejasna leta dni ene ni da kar troši.

52 prepoznanih črk ali 52/61 ali 85,25 % 19 prepoznanih besed ali 19/19 ali 100 %.

Od 19 prepoznanih besed je 7 eno in dve črkovnih besed ali 36,84 %, kar je verjetno.

Razprava

Prečrkovanje je nekoliko težje, saj so pojavljajo venetske, starofrigijske in grške črke ter nekateri novi znaki. Kljub temu je prečrkovanje uspešno, saj vsi avtorji izpolnjujejo predpisani pogoj če izločimo očitno napako pri prečrkovanju črke O. Tako je podana dobra osnova za delitev delno zveznega besedila in njegovo razumevanje.

Pri delitvi delno zveznega besedila se vsi držé presledkov med posameznimi deli napisa. Pri nadaljni delitvi posameznih delov pa je precej razlik, ki dobijo svojo vrednost šele z ustreznim razumevanjem napisane vsebine. Dimitrov ne podaja podrobnejše delitve na posamezne razumljive besede.

Razumevanje Dimitrova ni povedno, ampak gre le za ugibanja o morebitni namembnosti napisa. Georgijev sicer podaja razumevanje, ki pa ne sledi dobljenim besedam in ni razumljivo v sedanji bolgarsčini, saj obdrži veliko besed nespremenjenih, njihovega pomena pa ne podaja. Za primerjavo ustrezna prevoda Ambrozica in Vodopivca dosejata izjemno visoke deleže prepoznavnosti črk in besed in kar trikrat prekoračujeta postavljene zahteve za še sprejemljivo razumevanje. Opazna je tudi zelo podobna delitev delno zveznega besedila. Prevoda pa sta zaradi različnega prečrkovanja tudi vsebinsko povsem različna, zato je smiselna dodatna primerjava po posameznih opazovanih značilnostih.

Dodatna primerjava

Ambrozic

Od 18 prepoznanih besed je kar 12 dvečrkovnih, kar je le malo verjetno. Ker ne upošteva črke O je vsebina na mestih izpuščenega O precej drugačna. Prevod opisuje naravni pojav, ki je sicer pomemben, vendar tamkajšnjim ljudem znan in zato je njegovo zapisovanje le malo verjetno. Napis je najden nad grobom, zato se podana vsebina napisa ne sklada niti s pokopnimi nameni niti z mestom najdbe.

Vodopivec

Od 19 prepoznanih besed je le 7 eno ali dvečrkovnih besed, kar je primerjalno bolj verjetno. Vsebina je posvečena bratovemu grobu in pričakovanju njegove blaženosti, zato naj ne troši let in dni. Tako razumevanje se sklada tako s pokopom kot z mestom najdbe in tudi različica podaja istosmiselno vsebino.

Podrobna dodatna primerjava daje bistveno več prednosti zadnjemu prevodu, ki je zato tudi najbolj verjeten.

Zaključek

Kljub težavam pri prečkovanju je delo uspešno zaključeno in kaže dovolj zanesljivo razumevanje napisa iz Kjolmena na slovanskih osnovah. Prevod Georgijeva vsebuje dve imeni, število in nepojasnjene besede, zato je najmanj verjeten. Njegovo razumevanje ni ustrezno pripravljeno za podrobno obdelavo. Razumevanje Dimitrova podaja zgolj ugibanja o možni vsebini, zato ni osnove za presojo ustreznosti njegovih predpostavk. Podrobna primerjava Ambrozicevega in Vodopivčevega prevoda je pokazala najboljši izid zadnjega prevoda, ki se skada tudi z nameni pri pokopu, zato je najbolj verjeten. Slovenščina kot jezikovni muzej in jezik z najboljšimi povezavami z ostalimi slovanskimi jeziki in staroindijskimi jeziki, se je tudi v tem primeru izkazala kot dobro orodje za razumevanje tega starejšega trakijskega napisa.

Literatura

1. V. Georgiev, *Trakite i tehniya ezik*, BAN, Sofia **1977** (B. Георгиев, *Траките и техния език*, БАН, София **1977**)
2. A. Ambrozic, *Gordian knot unbound, Old Phrygian inscriptions*, Cythera press, Toronto **2002**, 58-87.
3. *Trakijski napisi*, http://www.kroraia.com/thrac_lang/thrac_6.html.
4. *Študije Dimitrova*, http://www.nbu.bg/PUBLIC/IMAGES/File/departments/mediterranean%20and%20eastern%20research/Publikacii/P_Dimitrov_13_01_2009.pdf.
5. C. Brixhe, M. Lejeune, *Corpus des Inscriptions Paléo-Phrygiennes*, Éditions Recherche sur les Civilisations, Paris **1984**.
6. V. Vodopivec, *Zbir starofrigijskih napisov, delitev, prevod in besednjak*, Zbornik sedme mednarodne konference, Izvor Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2010, 31-57.
7. A. Dokler, *Grško-slovenski slovar*, Knezoškofijski zavod sv. Stanislava, Ljubljana **1915**.
8. V. Vodopivec, *Nabor venetskih napisov, delitev, prevod in slovar*, Zbornik 4. mednarodne konference, Evropski staroselci, Jutro, Ljubljana **2006**, 118-144.
9. V. Vodopivec, *Primerjava branj Pyrgijskih zlatih ploščic*, Zbornik 2. konference, Praprebivalstvo na tleh srednje Evrope, Jutro, Ljubljana **2002**, 51-63.

Povzetek

Napis iz Kjolmena iz 6. stol. pr. Kr je na dveh združenih delih iz skrilavca velikosti 148x68x7-11,5 cm, ki so ju našli leta 1965 nad grobom pri Kjolmenu v okrožju Preslav v Bolgariji in je sedaj v arheološkem muzeju v Sofiji. Napis obsega 57 črk, z upoštevanjem črke O, ki so jo dosedaj nekateri označevali kot ločilo pa obsega 61 črk. Črke so mešanica frigijskih, latinskih, grških in venetskih črk.

Kljub težjem prečkovanju je delo uspešno zaključeno in kaže zanesljivo razumevanje napisa iz Kjolmena na slovanskih osnovah. Prevod Georgijeva vsebuje dve imeni, število in nepojasnjene besede, zato ni verjeten. Dimitrov podaja zgolj ugibanja o možni vsebini. Podrobna primerjava Ambrozicevega in Vodopivčevega prevoda je pokazala najboljši izid zadnjega prevoda, ki se skada tudi z nameni pri pokopu, zato je najbolj verjeten. Slovenščina kot jezikovni muzej in jezik z najboljšimi povezavami z ostalimi slovanskimi jeziki in staroindijskimi jeziki, se je tudi v tem primeru izkazala kot dobro orodje za razumevanje tega starejšega trakijskega napisa.